

פרעה והבחירה החופשית: האם פרעה היה מוכרח לחטוא? מבוסס על לקו"ש ו/64, 57

בדיוק לפני שישים שנה, ב-23/5/1960, רעד העולם היהודי ועמו העולם כולו. ראש ממשלת ישראל, דוד בן גוריון, עלה על בימת הכנסת והכריז על תפיסת אדולף אייכמן יימ"ש, מגדולי הפושעים הנאצים שהיה אחראי על ביצוע 'הפתרון הסופי להשמדת יהודי אירופה'. אדם ארור שהוביל מסע השמדה בלתי נתפס של שישה מיליון איש.

הידיעה הציפה נהר של זעם, כאב וזיכרונות שהוחבאו במעמקי התודעה וצוותי תקשורת מכל העולם התייצבו לפתיחת המשפט בירושלים. אבל אז התברר שאייכמן לא מתכוון ללכת מהעולם במהירות, לפחות לא באותה מהירות בה חיסל את מיליוני הקורבנות שלו. הפרקליט הגרמני שייצג אותו העלה טענה משפטית: "אייכמן היה כבול, לא הייתה לו ברירה, לא עמדה בפניו אפשרות אחרת מלבד ציות להוראות הפירר. אייכמן היה פקיד קטן שלא היה יכול להתנגד לפקודות שהגיעו מברלין".

בהכרעת הדין, שללו השופטים את הטענה, הן משום שאייכמן לא היה פקיד זוטא אלא מוח פעיל ואקטיבי מאחורי מכונת ההשמדה, והן משום שאדם נורמטיבי הוא אחראי למעשיו. אדם משוחרר ובריא בנפשו אינו יכול לטעון כי אין לו בחירה ושליטה על החיים שלו.

וכאן עולה שאלה עצומה שאין גדולות כמותה. בכל התורה אין תמיהות רבות שהעסיקו את כלל המפרשים לאורך ההיסטוריה כמו התהייה הזו: איך אפשר להבין את הסיפור של פרעה? כיצד עליו לפרש את העובדה העולה מתוך דברי התורה כאילו פרעה הוכנס לתוך נתיב חד סטרי בו לא הייתה לו אפשרות מלבד **להמשיך לחטוא?**

כבר בתחילת הליכת משה לפרעה, עוד לפני שהחלו המכות לשחרר את ישראל ממצרים, הקב"ה הכין אותו לכך שהשליחות לא תצליח. פרעה לא ישמע לו! שכן הקב"ה עצמו יהיה זה שימנע את פרעה מלהקשיב לו. ה' עומד להקשיח את לבו וזאת במטרה להפגין ניסים ושידוד הטבע במצרים.

כך מתחילה פרשת וארא, עוד טרם החלו המכות לנחות על ראש מצרים:

1. שמות ז: ויאמר ה' אל משה ... אתה תדבר את כל-אשר אצווך ... ושילח את בני ישראל מארצו: **ואני אקשה את-לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצריים: ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצריים. רש"י:** מאחר שהרשיע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם גבורתי.

ואלו כמובן מילים מפתיעות ביותר שהן מנוגדות לעקרונות הכי בסיסיים בחשיבה היהודית. למשל בניגוד למשפטים המפורסמים של הנביא יחזקאל:

יחזקאל יח, לב: כי לא אחפץ במות המת נאם ה' אלוקים והשיבו וחיו. **יחזקאל לג, יא:** חי אני נאום ה' אם אחפץ במות רשע, כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה.

בעוד שהנביא מתחנן בשם ה' שלא נישבר, שלא נתייאש, שנאמין תמיד שיש מוצא חיובי לדרך חדשה של תיקון ותשובה, כאן מספרת התורה את הסיפור ההפוך כאילו הקב"ה ציפה מפרעה להמשיך לחטוא! כאילו הכניס אותו לתוך ה'קוראלס', מסלול הפריים המוביל לשחיטה, בו הם צועדים בין שני גדרות צרים ואין להם דרך חזרה מלבד לפשוט צווארם לשחיטה.

והשאלה הפשוטה היא למה? איך מכניס ה' אדם למצב כזה בו נגמרת לו הבחירה?

יותר מזה: על מה פרעה נענש? הרי בלי בחירה אין אחריות ו**בלי אחריות אין אשמה?**

ובעיקר: **מה המסר של הסיפור הזה?** האם לפעמים אדם מוכרח לחטוא?! האם כל אחד יכול להתגלגל למצב כזה בו נגמרים לו הכוחות להיאבק ואין ברירה מלבד להרכין את הראש וליפול?!

זאת לא שאלה תיאורטית אלא תהייה קריטית שיכולה לעלות לפתחו של כל אדם ונציין שתי דוגמאות:
 1. לפני שנה וחצי קיבלתי מייל אנונימי מאדם שמתמודד עם ניסיון קשה בענייני אישות והוא מתלונן שאין לו כוחות להיאבק יותר. אין לו אפשרות מלבד להיכנע. וכאן עולה כאמור דילמת פרעה: האם יכול להיות דבר כזה בו נגמרת הבחירה?! מצב בו אין לאדם אפשרות מלבד להיכנע?!

2. דוגמה נוספת: ישנו ספר בשם "כוחו של הרגל" שכתב עיתונאי מהניו יורק טיימס בשם "צ'רלס דוהיג". דוהיג מעלה תהייה משפטית אודות מידת האחריות למעשיו של אדם מכור להימורים. הוא מספר סיפור אמיתי על אישה בשם אנג'י בקמן (שם בדוי) שעד גיל ארבעים הייתה עקרת בית וחיייתה חיים שקטים. בשנות הארבעים שלה יצאו הילדים מהבית, בעלה יצא מדי בוקר לעבודה כמודד קרקעות, והיא מצאה את עצמה משועממת וריקנית. היא חיפשה ריגוש למלא את הבדידות והחלה ללכת לקזינו. היא הפסידה 40 דולר אבל הרוויחה חוויה מסעירה שלא הכירה: הריגוש של כמעט לזכות. היא הלכה שוב ושוב ופעם הרוויחה ופעם הפסידה, ובהדרגה החלה לפתח טריקים כיצד להרוויח יותר והיא יצאה עם סכומים יפים. היא הפכה לאישה עם כסף בכיס והחלה להזמין את בעלה וילדיה לארוחות ובילויים מחוץ לבית.

מה שהיא לא ידעה שהנהלת הקזינו עוקבת אחריה ולוכדת אותה בהדרגה. הם פינקו אותה בשוברים למסעדות וחופשות והיא הייתה בשמים. במקביל הם החלו להפעיל את הטריקים במכונות הקזינו והיא הייתה מרוויחה קצת אבל מפסידה הרבה יותר. אחרי כמה שנים היא ירשה מהוריה מיליון דולר ושוב הבדידות העיקה עליה והיא חיפשה משהו להתעורר ממנו. הנהלת הקזינו העמיקה יותר את הרשת סביבה והייתה שולחת לימוזינות מפוארות לקחת אותה ולהחזיר אותה, עד שאיבדה הכול ואפילו הבית שלה שועבד להלוואות מחברת הקזינו.

היא לקחה עורך דין לייצג אותה מול הבנק שתבע את הבית שלה והפרקליט טען שהיא לא הייתה אחראית למעשיה. פיתויי חברת הקזינו סחררו את ראשה ומילאו אותה בריגוש שלא הייתה יכולה לעמוד בו. למעשה, בית המשפט העליון בארצות הברית דחה את הטענה, שכן אדם בוגר ונורמטיבי הוא אחראי למעשיו. אבל השאלה הגדולה נותרה ועומדת: איך נפרש את סיפור פרעה בו נראה שדחפו אותו לחטוא? כאילו נגמרה לו הבחירה ולא עמדה בפניו אפשרות מלבד ליפול?

הנה תמצות השאלה במשפט חד כתער: **שמות רבה יג,ד: אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינים לומר: לא הייתה ממנו שיעשה תשובה [פרעה נקלע למצב בו נגמרה לו הבחירה והיה מוכרח לחטוא].**

רמב"ן ז,ג: השאלה אשר ישאלו הכול: אם ה' הקשה את לבו מה פשעו?¹

ב. האמת היא שהתמיהה היא גדולה וחרیפה מכיוון נוסף: עולה השאלה מה הייתה מטרת השליחות של משה לפרעה? אם מדובר במשחק מכור מראש שפרעה לא עומד לשמוע להם, בשביל מה משה ואהרן נשלחו אליו שוב ושוב? האם חס ושלום התעללו בבובה חסרת יכולת החלטה?!

בואו נבחן כמה זמן נמשך מסע הדילוגים של משה ואהרן לארמון פרעה: בני ישראל שוחררו ממצרים בחודש ניסן, אבל מתי הגיע משה למצרים? כמה זמן נמשך מסע הלחץ על פרעה? יש בתורה רמז:

2. שמות ה: ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה: כה אמר ה' אלוקי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר: ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו ... לא ידעתי את ה' ... ויצו פרעה ... את הנוגשים בעם ... לא תוסיפון לתת תבן לעם ללבון הלבנים כתמול שלשום: הם ילכו וקוששו להם תבן...

¹ **ידיעה ובחירה:** אפשר להרחיב ולהעלות את השאלה המפורסמת: איך מסתדרת בכלל בחירת האדם עם ידיעת הקב"ה, שהרי **כל החלטה באה מה'** ולא רק החלטות של פרעה? ואולם זה קל יותר לבאר בדרכים שונות (כביאור הרמב"ם הידוע שהידיעה אינה מחייבת הבחירה, או כביאורים אחרים שהקב"ה גוזר על המין ולא על האדם הספציפי שיחטא וכו'). אולם השאלה העצומה כאן היא שהקב"ה מעיד שהוא הקשה את לב פרעה **באופן ישיר!** ועולות התהיות האמורות: מה רוצים מפרעה? ולמה כולנו לא ניפטר באותה טענה?

בעקבות המפגש הראשון בין משה ופרעה, החליט המלך להעניש את ישראל ששוגים בדמיונות על יציאה ממצרים. הוא גזר להחמיר את תנאי השעבוד ובעוד שעד עכשיו קיבלו תבן להכנת הטיט, עכשיו ייאלצו ללכת לשדות וללקוט את התבן בעצמם וזאת מעבר לעבודת הבנייה עצמה.

הזמן בו לוקטים תבן הוא בחודש אייר, בתחילת הקיץ, כשהתבואה מבשילה בשדות. ומכאן שמסע הדילוגים של משה החל באייר והסתיים בניסן. **שנה שלימה**, שנים עשר חודש של משא ומתן ואיומים ועשר מכות נוראות שנוחתות על ראש פרעה ומחריבות את מצרים.

משנה עדיות ב': משפט המצרים שנים עשר חודש ... משפט רשעים בגהנום שנים עשר חודש.

בפרטיות יותר מוסבר במפרשים כי השנה הזו נראתה כך. בשלב הראשון משה נשבר וברח ממצרים. אחרי שראה לאן הובילה השליחות שלו, שבעקבותיה נהיה רע יותר ועם ישראל סובל יותר, הוא נשבר ונעלם ממצרים לשלושה חודשים: אייר, סיון ו(חצי) תמוז. בחודש תמוז החלה מכת דם וממנו במשך עשרה חודשים עד ניסן ניתנו עשר מכות.

כל מכה נפרסה על פני חודש ימים, ובתוכה, על פי הפשט, המכה עצמה נמשכה שבוע ימים ועוד **שלושה שבועות בכל חודש נמשכו ההתראות של משה בפרעה.**

שמות ז, כה: וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור – רש"י: שהייתה המכה משמשת רביע חודש ושלושה שבועות היה מעיד ומתרה בהם.

נמצא שבמשך עשרה חדשים רצופים, ארץ מצרים עברה צונאמי, מהפכת הרס וחורבן בכל תחומי החיים: בגוף, בנפש וברכוש. יתירה מכך: משה עצמו 'בזבז' עשרה חודשים מחייו ללכת ולהיכנס בארמון פרעה, כששלושה שבועות בכל חודש הוא מפציר בפרעה לשלח את ישראל מארצו – וכל זה למה? עבור כישלון ידוע מראש?! האם משה נשלח לבעוט 'בגופה כפותה' חסרת ישע?!

עד היכן הדברים מגיעים? הנה שאלה עצומה שמחדדת את חוסר ההבנה:

אחרי כמעט שנה של מאבק, לאחר שפרעה חטף שבע מכות אימות, הקב"ה שלח את משה להתרות בו כי הנה מגיעה המכה השמינית – מכת ארבה. זאת שתחסל את התבואה במצרים:

שמות י: ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה, כי אני הכבדתי את לבו ... למען שתי אתני אלה בקרב.

רש"י אינו מבין מה מטרת ההליכה? הרי במילא פרעה לא הקשיב ולא יקשיב? רש"י עונה שתי מילים:

רש"י: והתרה בו.

כלומר, מטרת ההליכה היא להתרות בפרעה לשחרר את ישראל. עכשיו צריך לשים לב לדיוק מעניין בדברי רש"י: הובאו לעיל דברי רש"י לגבי מכת דם שמשלה "להעיד ולהתרות" בפרעה, "ושלושה שבועות היה מעיד ומתרה בהם", ואילו כאן כותב רש"י שהוא נשלח רק "להתרות" בו.

מה ההבדל בין עדות להתראה? הרבי מליובאוויטש מחדד כך: עדות היא על מה **שכבר קרה**. במכת דם העיד משה כי המכה בוודאי תבוא וזאת בתור עונש על הסרבנות עד כה. אולם התראה היא על **העתיד**, ההתראה מעוררת את תשומת הלב לדבר **שעלול** להתרחש אם הדרך הרעה תימשך.

רש"י רוצה לחדד במכה השמינית – מכת ארבה – כי משה נשלח **להתרות בפרעה!** כלומר, לא רק להעניש על קודם, אלא לתת לפרעה **צ'אנס נוסף אולי יתחרט עכשיו ויתקן מעשיו.**

ליקוטי שיחות ו/59: 'עדות' ו'התראה' אלו מושגים שונים: היו מכות שהגיעו בתור עונש על קודם, על כך שפרעה לא שילח קודם את ישראל מארצו. כמו המכה הראשונה, מכת דם, שהגיעה על כך שלא שמעת עד כה'. ועל כך משה 'העיד' בלשון וודאי שהמכה תבוא. במכת ארבה, לעומת זאת, מדגיש רש"י כי משה נשלח **להתרות בפרעה וההתראה היא **מכאן ולהבא**, כפי שמדגיש הפסוק: 'כי אם מאן אתה לשלח את עמי [מכאן ולהבא] הנני מביא מחר ארבה בגבולך'.**

והשאלה צועקת: במי להתרות?! בגופה חסרת ישע?! הרי הקב"ה עצמו אומר בפסוק הזה ממש ש"אני הכבדתי את לבו?!".

ליקוטי שיחות שם/64: איך אפשר להעניש את פרעה על כך שעכשיו הוא 'מאן אתה' והרי הוא אנוס ואין לו בחירה? הערה 43 שם: ואיך ציווה לפרעה 'שלח את עמי ויעבדוני' [כשאינו מסוגל לשלח]?

לסיכום העלינו שלוש שאלות: א. כיצד מכניס הקב"ה אדם למצב שלילי כזה בו אין לו ברירה אלא להמשיך ולפול? ב. על מה הגיע עונש לפרעה אם לא הייתה לו בחירה? ג. מה מטרת השליחות של משה להמשיך ולהתרות בפרעה לשלח את ישראל מארצו?

ג. בכל המקרא אין הרבה נושאים שזכו לעיסוק כה רחב בדברי המפרשים לדורותיהם, הפרשנים, הפילוסופים ואלו שנטו לדרך הפסיקה וההלכה. בהערה² הובאו שני רעיונות בקצרה וכאן נרחיב בשני רעיונות נוספים, בעלי משמעות כבירה לחיים: הראשון בדרך המוסר, כפי שמאריך הרמב"ם בכמה מקומות בספר ההלכה שלו, והשני רעיון חסידי מרגש ומעצים מתורת הרבי מליובאוויטש.

נפתח עם סיפור חסידי ישן: באחד מלילות החנוכה לפני כמאתיים שנה, יצא חסיד של האדמו"ר מרוז'ין מביתו לבקר בחצר הרבי. הוא עצר לשינת לילה בפונדק ולפתע נשמעו חבטות בכניסה. קבוצת שודדים פרצה פנימה וקשרה בחבלים את מנהלי הפונדק. השודדים עברו בין החדרים והגיעו לחדרו של החסיד, הוא ישב על הארץ וקרא בבכיות גדולות מספר הזוהר. ראש השודדים הביט בו ופלט צעקה. הם היו שני חברים שלמדו יחד בישיבה לפני עשרות שנים ומאז נפרדו דרכיהם.

השודד סיפר מה עבר עליו מאז ועד היום: הוא היה בחיר התלמידים בישיבה וזכה להצעת נישואין מפתה: להתחתן עם בת המוזג העשיר ולשבת כל ימיו על שולחן חמיו. אשתו ניהלה את בית המרזח והוא היה פנוי לעסוק בתורה. פעם נכנסה אשתו ואמרה כי בפונדק יושבת חבורת גויים ומתקוטטת על חלוקת סכום כסף, והוא עם הראש התלמודי המבריק שלו, יוכל לפשר ביניהם. הוא ירד ועשה את העבודה ובני החבורה שילמו לו היטב. אחרי חודשיים הם הופיעו שוב והוא שב עזר להם.

הלב שלו אמר כי משהו במסחר לא ישר, אבל הפיתוי הכספי היה גדול והוא הרגיע את מצפונו כי אין זה נוגע אליו. הם החלו לבוא לעתים תכופות, עד שהבין בהדרגה שהוא נלכד לכת שודדים אכזריים, אבל הוא כבר היה חשוף לסודות שלהם ולא היה יכול לעזוב. לילה אחד נשמעו דפיקות על חלון חדרו בבית המזיגה. אחד השודדים הופיע מבוהל וסיפר כי הם הסתבכו באירוע שוד לאיש עשיר והם

² ספר העיקרים סובר כי מטרת הכבדת הלב הייתה דווקא ליצור בחירה חופשית! לא רק שההכבדה לא נטלה מפרעה את הבחירה, אלא להיפך: היא עצמה יצרה אותה והפכה את פרעה לחופשי ומשחרר. כאשר פרעה חטף את המכות היה ברור שהוא יישר וישלח את ישראל, ובכך היה עלול להישמט עיקרון הבחירה החופשית לפיה עליו לשלוח אותם מרצונו ולא כתוצאה מכפייה חיצונית. לכן הקב"ה הקשיח את לבו – כדי לאזן בין המכות ובין הרצון החופשי שלו וכך יוכל לשחרר אותם מרצונו. למה הדבר דומה? יהודי נתבע למשפט לפני ההגמון הנוצרי. בערב המשפט ביקש היהודי להיפגש עם ההגמון בסתר והציע לו שוחד. ההגמון נדהם: אתה לא מתבייש להציע לי שוחד?! הנך סבור שאני מושחת שיעשה עוול בדין?! ענה היהודי: להיפך אדוני ההגמון, אני מציע לך שוחד כדי שתדון דין אמת. הנטייה הטבעית שלך היא להרשיע אותי, משום שנאת הנוצרי ליהודי ולכן אני מציע לך שוחד כדי לאזן בין השנאה שלך ובין היותי אדם הגון הראוי למשפט צדק ועכשיו תוכל לשפוט אותי בצורה ישרה ושקולה כאחד האדם... רעיון שני מביא הרמב"ן (ראו גם לקו"ש כז/154, לא/31): לפרעה נותרה בחירה חופשית בשאלת ה'איך' ולא בשאלת ה'מה'. נכון כי לב פרעה הוכבד להשאיר את ישראל במצרים ואולם נותרה בפניו בחירה איך ולמה לעשות את זה? האם להותיר אותם שם מתוך צער על כך שנאלץ להכאיב להם ולקיים גזירת 'ועבדום וענו אותם' או ליהנות מעוצמת האיש הרע שמכאיב לאנשים אחרים. אכן העונש ניתן על כך שהוא הרשיע מתוך רוע לבו ולא בעקבות גזירת ה'. עובדה שהוא הרשיע הרבה יותר ממה שציווה ה': בעוד שהגזירה הייתה 'ועבדום וענו אותם' הוא הוסיף והרשיע והטביע התינוקות ביאור וכו'. כמובן, הרעיון נושא משמעות חשובה: לעתים אנו נאלצים להיות האיש הרע, ועדיין מוטלת עלינו הבחירה לעשות את זה ברגישות ובמינימום האפשרי. דוגמה לכך: פעם ביקרו כמה חיילים "קנטוניסטים" אצל הרבי הצמח צדק וסיפרה על הניסיונות הרוחניים שלהם. המפקדים מכריחים אותם לאכול בשר טרף והם מתלבטים האם מוטב לצום ולמות? הרבי הבין היטב את המצוקה והשיב: "תאכלו אבל אל תלקו את האצבעות..."

מוכרחים את עזרתו. הוא לקח פטיש ורץ לאותו מקום, הוא היכה את העגלון של אותו אדון והרגו, וכך הלך והתדרדר עד שהפך בעצמו לראש חבורת השודדים.

הסיפור הקשה הזה מעביר מסר יסודי: **אדם מאבד את הבחירה בהדרגה**. זה לא הקב"ה שמונע מהאדם את הבחירה החופשית, אלא החטאים הם אלו שלוקחים אותה. ממעשה למעשה, אדם הופך להיות מכור וכבול אל החטא, עד שהוא פשוט מתחיל לפעול באופן אוטומטי ולאבד את השליטה.

הבעיה הגדולה עם מעשה עבירה היא לא רק עצם מעשה העבירה שעשינו, אלא מה **שהעברה עושה לנו**. אחרי מעשה עבירה האדם לא שב להיות מה שהיה: ריח התאוה נדבק באפו, טעם העבירה נתפס בשפתיו והעוון הופך להיות חלק מדרך החשיבה שלו. לכן אומר בן עזאי בפרקי אבות: "הוי רץ [אפילו] למצווה קלה! **שמצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה**". החיים בנויים כמו רכבת, כל מעשה שמתרחש בחיינו כורך חבל סביבנו וקושר את הנפש והמעשה הבא הוא כבר בלתי נמנע.

זה בדיוק מה שקרה עם פרעה: התורה אומרת את זה במפורש וצריך רק לשים לב. בחמש המכות הראשונות נאמר בתורה במפורש שפרעה הכביד את לבו **בעצמו!**. לא הקב"ה הוא זה שהכביד את לבו, אלא הוא בחר **מרצונו** להרשיע. ואז מהמכה השישית כותבת התורה לשון חדשה: **הקב"ה הכביד את לבו**. הכוונה היא לכך שהקב"ה יצר את העולם באופן כזה בו מגיע שלב שהאדם מאבד את יכולת הבחירה וניטלת ממנו הזכות לעשות תשובה.

[ואף שהקב"ה אמר למשה **מראש** כי הוא יחזק את לב פרעה, צריך לומר שהקב"ה צפה מה יקרה, אבל הדברים התרחשו בפועל רק בעקבות הסרבנות העצמית של פרעה, ראו לקו"ש לא/30 ואכמ"ל].

3. אחרי מכת דם (ז,כב): ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם. **אחרי מכת צפרדע (ח,יא):** וירא פרעה כי הייתה הרווחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם. **אחרי מכת כינים (ח,טו):** ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם. **אחרי מכת ערוב (ח,כח):** ויכבד פרעה את לבו. **אחרי מכת דבר (ט,ז):** ויכבד לב פרעה. ורק החל מהמכה השישית, שחין, נאמר (ט,יב): ויחזק ה' את לב פרעה.

רמב"ם הלכות תשובה ו,ד-ה: כעניין זה שואלים הצדיקים והנביאים בתפילתם ... אל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות [הבחירה] בידי עד שאחזור ואבין דרך האמת ... שמידה זו בכל אדם שכל זמן שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק מתאוה להם ורודף אותם [וכן להיפך] ... **ושם בתחילת הפרק:** לפיכך כתוב בתורה 'ואני אחזק את לב פרעה', לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו ולפיכך חיזק ה' את לבו.

בהתאם ליסוד הזה ביארנו בעבר שאלה מרתקת: התפילה שמעוררת הכי הרבה את הלבבות היהודיים, התפילה שבאופן מיסטי גורמת לרבבות יהודים להתכנס לבית הכנסת, היא זו הפותחת את היום הקדוש, יום הכיפורים: תפילת "כל נדרי". והקושייה מפורסמת: מה יש בה? הרי זה בסך הכול נוסח משפטי של התרת נדרים, ממש כמו שטר מכירת חמץ, היתר עסקה ופרוזבול? האם מישהו היה מעלה בדעתו לנגן שטרות אלו במנגינה מרטיטת לב?!

התשובה החסידית מעוררת לב: התפילה מבקשת להשתחרר מתוך "כל נדרי ואסרי!", מתוך הכבלים וההתחייבויות שאוסרים את הנפש ותוקעים אותנו בשנה הקודמת. מתוך כל ההחלטות, והתאוות, והזיכרונות, והייאוש, שכובלים אותנו אל החטא ולא מאפשרים להתחדש בשנה טובה ומתוקה.

עד כאן תפיסת הרמב"ם, ועדיין איננו מסתפקים בה, ולו בגלל השאלה האחרונה שהעלינו: **למה משה המשיך ללכת לפרעה?** הרי פרעה איבד מזמן את יכולת הבחירה ואיך **במכה השמינית** משה מצווה להתרות בו על העתיד שיפסיק לחטוא (וכאמור, לא רק להעיד על העבר אלא להתרות על העתיד)?

ד. הרבי מליובאוויטש הופך את הקערה על פיה. למעשה, סיפור ההתמודדות עם פרעה מביא לשיא את עוצמתה של התשובה. כאן למדים יותר מכל מקום אחר **עד כמה מחכה הקב"ה לתשובה**. עד כמה הוא מאמין אינסופי בטובו האלוקי של האדם שיתעורר ברגע האחרון.

הסיפור של פרעה נועד לספר את הסיפור ההפוך: כיצד ה' אינו מתייאש מפרעה, איך אפילו במכה **השמינית** לאחר שפרעה איבד מזמן את יכולת הבחירה, לאחר ששקע והרשיע בתוך החטא והיה כרוך בו מכל עבריו, עדיין ה' שולח את משה להתרות בו על העתיד, שמא ישוב ויתעורר.

כי האדם (אפילו גוי כמו פרעה וכל שכן יהודי) נברא "בצלם אלוקים", יש בו שבב אלוקי שהוא אינו חלק מהשיח הגשמי. יש בו משהו לא **מרוצה**, משהו שמרגיש זר בתוך כל ההבל הגשמי ולעולם לא ימצא מרגוע בתוך החטא, תמיד יביט למעלה ויחפש משמעות. ולכן הקב"ה אינו מפסיק לייחל, הוא אינו מוכן לקבל את העובדה שיש אדם אבוד, כי החלק האלוקי שבתוכנו עודנו עומד ומשמש.

איפה רואים את זה בעיניים? שלמה המלך אמר: "נר ה' נשמת אדם", והכוונה היא לניסוי פשוט. ניקח נר דולק ונכופף אותו כלפי מטה, ואז נגלה עובדה מופלאה: האש **תפעל נגד כוח הכבידה** ותעלה למעלה. שום דבר לא יעזור, נכופף את הנר מהיום ועד מחר, האש תמצא את הדרך לעשות סיבוב ולעלות למעלה. והנר הזה הוא משל לנשמה, לאותו חלק בתוכנו שלעולם לא יכבה ולא יתרגל להבל.

הסיפור הבא התרחש באחד מימי החנוכה במחנה ברגן בלזן: היה שם אסיר אחד שהתעקש לאסוף שמן עד שהיה לו מספיק כדי להדליק נר חנוכה. כל הבלוק נאסף, 800 איש, ואחד הרבנים או האדמורי"ם שהיו שם בירך את שלוש הברכות והדליק את החנוכה. לפני שהרב בירך את הברכות, הוא הביט אחורה לעבר מאות האנשים שצפו בו ברעד ואחר כך בירך.

אחרי שהתפזר הקהל, ניגש אחד האנשים ושאל: "רבי, מילא ברכת את הברכה על הדלקת הנר, מילא ברכת על הנסים שעשה ה' לאבותינו, אבל איך היית מסוגל לברך 'שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה?' האם יש משהו שראוי לברכה בגיהנום בו נמצאים?!"

הרב השתתק, מחה דמעה ואז אמר: "גם לי הייתה השאלה הזו וחשבתי אולי הפעם לוותר על ברכת שהחיינו, אבל פניתי אחורה וראיתי מאות יהודים בברגן בלזן, מתאספים במסירות נפש להדלקת נרות חנוכה, מניחים יד על הראש ומקשיבים לברכות, אמרתי: יש כאן על מה לברך שהחיינו..."

ליקוטי שיחות ו/65: האדמו"ר הזקן מבאר באגרת התשובה כי אפילו אלו שנאמר עליהם ש'אין מספיקים בידם לעשות תשובה', הכוונה היא רק שאין מסייעים להם בתשובה, אבל בוודאי שנשארת לאדם הבחירה לשוב ואם 'דחק ונכנס' מקבלים תשובתו. ולכן אפילו לאחר ש'ויחזק ה' את לב פרעה', ולאחרי שה' אמר **בדיבור**: 'ואני הכבדתי את לבו', עדיין נשלח משה להתרות בו ולעוררו לתשובה.

לפי היסוד הזה מבאר הרבי שאלה חזקה ומפורסמת: כולנו מכירים את הסיפור על אלישע בן אבויה, 'אחר', שפשע ומרד ועזב את הדרך. פעם גילה 'אחר' לרבי מאיר את הסיבה שאינו שב: הוא אינו מוצא טעם לחזור בו שכן הוא שמע בת קול שיצאה ואמרה: 'שובו בנים שובבים חוץ מאחרי'. וכאן עולה הקושייה העצומה: אז על מה נענש אחר? אם שמע בת קול שהדלת בפניו נסגרה, מה רוצים ממנו?

ענה הרבי רעיון כביר: 'אחר' היה אמור להבין שאסור להאמין לבת קול, עליו להתעקש ולאחוז **בדלת ולעשות תשובה**. ממרום ניסיונו וידיעותיו העצומות של אלישע בן אבויה היה עליו לזכור את הכלל "כל מה שאומר לך בעל הבית עשה – חוץ מצא!". אסור להקשיב אפילו לבעל הבית שאומר שהמצב אבוד וננעלו שערי התשובה. החטא של אחר היה שהתפתה להתייאש מסיכויי התשובה שלו.

התוועדיות הרבי מליובאוויטש תשמג ג/1427: אינו מובן כיצד יכולים לבוא בטענות אל אלישע בן אבויה לאחר ששמע בת קול יוצאת 'שובו בנים חוץ מאחר'? אלא למרות שאחר שמע הבת קול, היה עליו לא לשמוע לבת קול, מאחר שהקב"ה עצמו כתב בתורתו 'כל מה שאומר לך בעל הבית עשה – חוץ מצא!', והיינו אפילו כשבעל הבית – הקב"ה בעצמו – אומר לך לצאת מגבול הקדושה, עליו להתעקש ולהישאר ולשוב בתשובה.

וכאן אנו רוצים לטפס ולהגיע אל נקודת השיא של העניין כולו: בכל זאת היצר אינו נותן מנוח. היצר מפקפק מבפנים וטוען כי אלו סיסמאות יפות, אבל המציאות הייתה שפרעה היה גמור, שדוד, מסובך וקשור בתוך עצמו – ואיך אפשר היה לצפות ממנו לגלות את הנקודה הנשמית האחרונה במעמקי לבו ולשנות בגללו את כל חייו, גאוותו והרהב שלו?

אפשר אולי לומר נקודה עצומה (יסודה באלשיך על הפסוק): כל אדם שקורא את הפרשיות הללו מעלה בעצמו את השאלה הבאה: במהלך המשא ומתן בין משה לפרעה, מעלה משה הצעה משונה ומזרה על פי הוראת ה': "נלכה נא דרך שלוש ימים" ונחזור. משה מציע בשליחות ה' פשרה סבירה: תן לנו לצאת לשלושה ימים ונשוב חזרה.

וכמובן התמיהה זועקת: האם הקב"ה ציווה את משה לומר שקר ח"ו?! האם הכניסו לחוזה סעיף שהיה ברור שאין בו גרם אמת?! זאת שאלה גדולה משום שפרעה האמין לשקר הזה!. הוא חשב שמשה מתכוון ברצינות שהם יוצאים לשלושה ימים וחוזרים, ולכן אחרי שיצאו ולא חזרו אחרי שלושה ימים, הוא החליט לקחת את צבאו ולרדוף אחריהם למדבר ולהחזיר אותם.

מה הנקודה? אולי אפשר לומר כך: כאן משה מלמד איך מצפים מאתנו להחזיר את השליטה בחיינו. במצבו של פרעה הוא לא היה מסוגל להסכים לשחרר אותם לגמרי ולא דורשים מהאדם שיעשה משהו שלמעלה מכוחותיו. לכן משה הציע פתרון ביניים: לך תיכנס לשלושה ימים לישיבה או למוסד גמילה ואחר כך תמשיך במעשיך הקודמים.

משה מלמד כי הדרך לשוב בתשובה היא לא באמצעות שבירה חדה של החיים הקודמים, אלא תוספת אחת, תפילה אחת, לימוד אחד, וכך לאט-לאט המאור שבתורה מחזירנו למוטב.

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי

מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל

ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי

ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי

להצלחה רבה בכל ענייניהם

ולעילוי נשמת מרת

שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב